

gické účely (napríklad spomína kapitulu v druhom zväzku tzv. akademických dejín z roku 1960). Pripomína ale aj to, že Milan Pišút nereflektoval jednotlivé tendencie v rámci romantizmu, v dôsledku čoho napríklad úplne marginalizoval problematiku slovenského mesianizmu.

Záverečná kapitola patrí Vojtechovej reflexii vysokoškolských učebníc dejín staršej slovenskej literatúry jedného z najvýznamnejších autorov tohto „špecifického žánru stojaceho na pomedzí literárnej histórie a jej didaktickej aplikácie“ (s. 142), Jozefa Minárika a jeho *Dejinám slovenskej literatúry I* (1985) či sérii publikácií *Stredoveká literatúra* (1977), *Renesančná literatúra* (1985) a *Baroková literatúra* (1984). Tak ako vo všetkých profiloch, rovnako aj tu zostal Vojtech verný svojmu objektívnemu postupu, keď okrem výrazného prínosu Minárikovej literárnohistorickej práce pripomína i jej slabšie miesta: okrem iného napríklad absenciu istého „štylistického espritu“ (s. 148).

Rovnaký postup zrejme treba zvoliť aj pri akomkoľvek pokuse o hodnotenie Vojtechovej knihy: jej presné vymedzenie účelu prináša so sebou aj istú skupinu determinantov autorskej stratégie, v dôsledku ktorých má kniha špecifický „rozbíhavý“ charakter. Jednotlivé kapitoly však ponúkajú vcelku konzistentné kompletizácie informácií a potvrdzujú autorovu dôslednosť pri zostavovaní jednotlivých profilov.

Lenka Rišková

Mgr. Lenka Rišková, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: lenka.riskova@gmail.com

SLÁDEK, Ondřej (ed.): PERFORMANCE/PERFORMATIVITA. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., 2010. 201 s.

Od obdobia, v ktorom sa filozofia, sociológia, literárna veda a kulturológia zaoberajú kultúrnymi obratmi ako dôležitými medzníkmi aj v širšom civilizačnom kontexte aktuálnych premien, patrí performatívny kultúrny obrat k najnápadnejším a istom zmysle aj najexkluzívnejším spomedzi registrovaných a teoreticky reflektovaných premien v kultúrno-civilizačnom pohybe predošlého storočia.

Performácia ako akt výzvy k spoluúčasti na prítomnej, tu a teraz inštalovanej akcii patrí do arzenálu akčného umenia šesťdesiatych rokov. Zviazaná bola buď s krajinnou (land-art), ale predovšetkým s fyzickou, body-artovou prezentáciou neočakávaných sú-

vislosti a konfigurácií živého tela a vitálneho pohybu. V tomto primárnom a pôvodnom okruhu pôsobnosti je vzťah performácie a literárneho textu sekundárny, následný a odvodený od pôvodného kontextu pôsobenia performatívnej akcie, ktorá bola vždy bližšie a tesnejšie naviazaná na zobrazovacie vizuálne žánre od výtvarného umenia až po divadelné prezentácie. V tejto súvislosti je jadrom performácie obrat od sémantiky objektu k jeho pragmatickým funkciám, ktoré rozkrývajú jeho novú, „skutočnú“ identitu.

V pozadí performatívnych inscenácií bola v šesťdesiatych rokoch minulého storočia dozrievajúca komunikačná kríza, do ktorej umelecký objekt vstupoval v druhej fáze modernistického obdobia. Prvá, až ex post reflektovaná fáza performácie sa však viaže na obdobie umeleckých avantgard, ktoré už v tridsiatych rokoch predošlého storočia viedli k účelovému zúženiu sémantickej rozľahlosti umeleckého objektu a k vivisekcii jeho pragmaticky komunikujúcej podstaty. Viedlo to k mnohým a podstatným zmenám v komunikovaní umeleckého artefaktu, keďže prítomnosť performatívnej, t. j. ostenzívnej, spoluúčasť provokujúcej akcie mala v priestore umeleckých výkonov veľký význam pre rozšírenie, až expanziu ich sociálneho statusu. Dobrým príkladom z literárneho prostredia je literárny dadaizmus alebo futurizmus, ktoré sa podieľali nielen na kreovaní umeleckého, ale tiež sociálneho a politického statusu doby.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia pôvodne výstredné performatívne akcie výtvarných prezentácií alebo aj pouličného divadla viedli k jednoznačnej demokratizácii umelekej komunikácie. Existuje predpoklad, že práve prítomnosť performatívneho prvku v umeleckom artefakte vizuálneho druhu je integrujúcim prvkom medzi estetickou a poetikou avantgardného umenia v jeho väzbe na kultúrnu situáciu šesťdesiatych rokov minulého storočia. Svedčí o tom intermedialne budovaný priestor nielen dobových umeleckých kreácií, ale tiež charakter úžitkového a mediálneho prvku (dobové literárne časopisy, v odvodenom zmysle „dizajn“ doby).

Odlíšna a zložitejšia bola a dodnes je situácia performatívnej akcie v literárnom texte. Povedzme, že v tomto konkrétnom žánri sme pri jej identifikácii spravidla opatrnejší, ale tiež pozornejší. Viacnásobná referenčná komunikácia v literárnom texte je síce na prvý pohľad menej frapantná, avšak jej paradoxným dôsledkom je oveľa štrukturovanejšia zmena v komunikácii samotnej.

Dnes, na začiatku druhého desaťročia nového storočia je pozorovanie tohto fenoménu obzvlášť zaujímavé. Je nesporné, že rovnako vizuálne výtvarné umenie, ako aj film naďalej s introcitačnými performatívnymi postupmi pomerne produktívne pracujú. Znepokojujúcou otázkou však popri všetkej evidencii existujúceho stavu (filmové remaky, výtvarné inštalácie s retrospektívne zacieleným performatívnym zadaním) zostáva fakt, že takéto podujatia síce rozširujú a násobia zážitok z opakovanej komunikácie toho istého prvku v už usadenom a archivovanom systéme estetického poznania, avšak neprehlbujú jeho samotnú podstatu. Témou sa stáva nielen kríza identity konkrétneho artefaktu, ale tiež jeho zmysluplnej účasti na identifikácii umelekej kreativity v jej základných prejavoch.

Deväť autorov z pražských vedeckých a akademických pracovísk sa tomuto problému venuje v zborníku, ktorý v roku 2010 vydal Ústav pro českou literaturu AV ČR. Zborník vyšiel pod edičným dohľadom Ondřeja Sládka, ktorý je tiež autorom úvodnej štúdie

Performance a performativita v kontextech. Ako štúdia uvádza, projekt vznikol v dôsledku výskumného deficitu v tejto oblasti, a to aj napriek tomu, že v českom kultúrnom prostredí má performatívne umenie od šesťdesiatych rokov teoreticky veľmi bohaté tradície a tiež teoretické zázemie v divadelnej teórii a teatrologii. Ako uvádza Ondřej Sládek, okrem historicky usadených materiálových pozorovaní sú rovnako dôležitým zdrojom pre doplňujúci aktuálny výskum filozofické a lingvistické štúdie. V tomto zmysle pražský zborník nadväzuje na vedecké interdisciplinárne kolokvium, ktoré sa uskutočnilo v apríli roku 2010 v Ústave pro českou literaturu AV ČR.

Vo výslednej knižnej podobe dvestostranového zborníka čitateľ dostáva do rúk oveľa viac ako len základnú informáciu o teoretických, medziodborových, ale tiež historických kontextoch skúmaného problému performatívneho umenia a performativity ako novodobej kultúroidentifikačnej kreatívnej stratégie. Keďže dominantnou ambíciou viacerých štúdií je teoretická reflexia problému z pozícií kultúrneho obratu predovšetkým v literárnej teórii a vede, je pozornosť zborníka sústredená prevažne do tohto priestoru.

V tradícii štrukturalistickej a semiotickej reflexie, ktorá má v českom vedeckom prostredí od čias Jana Mukařovského bohatú históriu, sa problém aktuálneho výskumu performativity presúva do oblasti rečovej a textovej reprezentácie. Dôležitou oblasťou výskumu pre literárnu teóriu sa potom stáva predovšetkým naratológia. Nadväzuje na teoretické bádanie v oblasti rečových aktov ako komunikačných stratégií nielen v lingvistiky, ale tiež v širokom kontexte filozofického výkladu pragmatickej reprezentácie. Zborník *Performance/performativita* sa tejto konkrétnej problematike venuje predovšetkým v druhom oddiele príspevkov. Pod spoločným označením *Fikce, vyprávění a performativita* si čitateľ v tejto časti zborníka môže prečítať dovedna päť príspevkov.

Kapitolu otvára pomerne náročný a exkluzívny výklad Jiřího Kotena *K otázce ilokuční charakteristiky fikčního diskurzu*. Sám autor upozorňuje na náročnosť svojho výkladu, keďže pracuje s apriórne nastavenou teóriou rečových a performatívnych aktov v zóne fikčných svetov. Touto, povedzme, že exkluzívne inštalovanou platformou zobrazovacej fikcie sa situácia komplikuje. Núti interpreta inak uvažovať o funkcii autorskej intencie v naratívnej funkcii: táto je zdvojená, duplikovaná, keďže performatívne vypovedá nielen akčný narátor, ale i paralelný autor fikčného obrazu sveta. Sama za seba neviem zodpovedne vyhlásiť, či úvaha J. Kotena do dôsledkov rozumiem, on sám napokon rezignuje, keď „celú vec odkazuje“ do záverečnej vety: „*vyprávěný příběh by nikdy neexistoval, kdyby jazyk nedokázal vytvářet stavy věci, o nichž se vypovídá*“ (s.77).

Ako je to teda v skutočnosti s významom a dosahom performatívneho prvku v našej komunikácii? Je iba imanentnou, mimo teoretického záujmu nespozorovanou súčasťou výpovede alebo je to jav hodný úvahy a reflexie?

Marie Kubínová vo svojom príspevku *Performativita a další otázky řečového jednání* s podtitulom *Na pomezí pragmatiky a sémantiky* ukazuje, že dôležitá je predovšetkým otázka, ktorú si v súvislosti s javom performativity kladieme. V prehľadnej štúdií poskytuje základné informácie o podstate a zmysle performatívneho aktu v kontexte pragmatických rečových aktov. Až od nich (oprávnene) odvodzuje charakter performatívnej akcie v umeleckom literárnom diele keď konštatuje, že „*řeč podrobovaná tvárnému úsilí vyjevuje, ze svého nitra vyzařuje své latentní významové energie*“ (s. 89, zvýr. Z. P.).

Čitateľ tejto recenzie na základe dvoch vyššie uvedených citátov z dvoch príspevkov môže nadobudnúť dojem, že otázka o vzťahu medzi jazykom ako langue a jazykom v pozícii parole je ústrednou témou problému performativity. Rozhodne nebude d'aleko od pravdy, ak problém práve takto vyhodnotí. Ešte iným a ďalším krokom, tentoraz mimoriadne dôležitým pre literárneho teoretika, ktorý sa zaoberá vzťahom medzi rozprávačskou modalitou v konkrétnom literárnom texte a jej autorským garantom, je otázka literárneho rozprávania ako performatívnej akcie. Tu sa už pohybujeme v priestore literárneho textu ako výsledku naratívnej akcie, ktorá účelovo naviguje čitateľa do novovytváraných fikčných svetov. Takto o probléme vo svojej štúdiu uvažuje aj filozof Petr Koťátko. Autor je známy dobrou erudíciou v literárnoteoretickom diskurze. Aj v prítomnom texte pod titulom *Vyprávění jako performance: vypravěč v kondici a vypravěč v rozkladu* preukazuje dobrú orientáciu v literárnej lektúre, ktorá sa stáva predmetom následnej reflexie. V historickom rozmedzí od Balzaca po Becketta rozlišuje v novej optike tri základné typy rozprávača. V klasickej tradičnej poetike ich rozoznávame ako objektívneho, personálneho, resp. autobiografického a, napokon, intencionálne autobiograficky sebareprezentujúceho narátora. Ak sa Koťátko problému dotýka v novovytvorenej ontologickej polarite rozprávača a prediktabilne naladeného čitateľa (resp. interpreta), potom jeho mladší kolega, naratológ Vladimír Trpka v ďalšom príspevku zborníka pod titulom *Performativita – metanarativita – metafikcionalita* podobné uvažovanie otvára pre výsostne teoretické úvahy o viacnásobne referenčnom type literárneho textu.

Treba podotknúť, že rámce zmienenej úvahy sú síce teoreticky legitímne, keďže pracujú a argumentujú so zavedenými pojmami ako je postmoderna, metafikcia, metanaratív alebo kognitívna naratológia, zaujímavé však je, ako v takejto zostave funguje fenomén performatívnej autorskej akcie. Ukazuje sa, že zohráva podstatnú úlohu, pretože niekedy prebytočné diskusie o zdrojoch autorskej metafikcionality, čo je častý prípad diskusie okolo dnešných autorsky kreovaných výpovedí, sa pod jeho vplyvom užitočne zužujú na rešpektovanie toho, že existuje Ricoeurom formulovaná teória hermeneutiky rozprávania.

Ani najodvážnejšia teória sa totiž nemôže filozoficky usídlit' v bezčasí. Naopak, oveľa užitočnejšie je, ak fenomén času akceptuje a rešpektuje. Ricoeur v tejto súvislosti hovorí o naratívnom hlase a tiež kvázi-minulosti rozprávania. Vladimír Trpka pridáva veľmi príhodný citát: „Začneme-li s četbou, zahrnujeme do smlouvy mezi čtenářem a autorem rovněž víru, že události, které ličí narativní hlas, patří k minulosti tohoto hlasu“ (s. 119).

Posledným príspevkom z literárnoestetickéj časti zborníka je pripomienka vplyvu Rolanda Barthesa na performatívne prvky v umeleckej a kritickej teórii. Jakub Češka, ktorý sa v ostatnom čase habilitoval ako interpret Barthesovho odkazu (*Zotročný mýtus: Roland Barthes*, 2010) sa vo svojom príspevku venuje performatívnemu prvku tentoraz nie v literárnych textoch, ale v teoretických sekundárnych interpretáciách. Ako model mu poslúžilo Barthesovo dielo, ktoré usvedčuje zo štylizovaného, konceptualizovaného a performatívneho prístupu ku skutočnosti. Rovnako v *Mytológiách*, ako aj v *Svetlej komore* alebo *Kritike a pravde* nachádza apriórny a cielený prvok inscenovanej skutočnosti, s ktorou Barthes pracuje. Zaujímavý na príspevku je Češkov pokus rozkryť Barthesovu interpretačnú a teoretickú iniciatívu ako figúru myslenia.

Záverečnú časť zborníka obsadzujú štúdie Aleša Merenusa *Divadlo a performance aneb Od divadelní sémiotiky k performančním studiím* a Michaely Pňáčkovéj *Dekonstrukce genderové identity v dramatickém diskurzu*.

Prvá je úvahou na tému vzťahu medzi divadelnou praxou, performativitou a podielom diváka na tejto virtuálne spoločnej akcii. Autor štúdie sa odvoláva na Mukařovského koncepciu zámerného a nezámerného v autorskej performatívnej akcii, čím otvára vážnu otázku vzťahu medzi legitimitou performatívneho umenia a umenia, ktoré do dôsledkov akceptuje účasť fikčného prvku na dotvorení umeleckého artefaktu, čím performatívny prvok textotvorby ako neobmedzenej reprezentácie vylučuje. Autor štúdie necháva svoju tézu otvorenú, odvoláva sa na nutnosť ďalšieho interdisciplinárneho, mimo teatrologie situovaného výskumu.

Štúdia Michaely Pňáčkovéj sa venuje kombinovanej interpretácii dramatického žánru a genderovej identity. Ako materiál autorka využila divadelnú hru Douga Wrighta *Svou vlastní ženou*. Ide v nej o biografický príbeh umeleckého transvestitu Charlotty von Mahlsdorf. Autorka štúdie komentuje v hre podobu jazykového prehovoru postáv, ktorý v jednej rovine prináša performatívnu referenciu postavy o sebe samej a paralelne v inej rovine referenčný prehovor iných postáv o hercovej transsexuálnej identite. Pňáčková si v zhode so svojím záujmom o genderové štúdie vyberá špecifický materiál, ktorý v zborníku ilustruje jeden z možných (krajných) prípadov performativity.

Na záver tejto recenzie by som potenciálneho čitateľa pražského zborníka rada upozornila, že ho očakáva miestami dosť náročná lektúra, ktorá však premýšľanie o aktuálnych podobách postštrukturalistickej umeleckej reprezentácie iniciuje a nahliada v mnohorakých pohľadoch a nevykazuje ho len priestoru (v titule avizovaného) performatívneho kultúrneho obratu.

Zora Prušková

PhDr. Zora Prušková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: Zora.Pruskova@savba.sk

Slovenská literatúra – harmonogram redakčných uzávierok v roku 2014

Číslo 4: 15. jún 2014

Číslo 5: 15. august 2014

Číslo 6: 15. október 2014

Rukopisy v súlade s redakčnou normou časopisu prosíme zasielať v elektronickej podobe na adresu redakcie usllred@savba.sk.